

*мр Радмила Васић,
асистент Правног факултета у Београду*

ПОЈАМ ПРАВА У ТЕОРИЈИ ПРАВА ПРОФЕСОРА БОРБА ТАСИЋА*

Чудовишно, чудотворно и чудесно време између два рата, у коме се неслуђено изоштрио сукоб вредности, утемељила криза буржоаске државе и дилема правне науке, представља друштвено-историјски оквир у којем је настала теорија права професора Борба Тасића. Чудовишно због националистичке занесености која је хранила рат, чудотворно због победе прве социјалистичке револуције и чудесно због изузетног преображаја културе која је тражила излаз из суморне стварности, супротстављајући јој се средствима која је поседовала.

У таквом амбијенту уметнички и научни дух распростирао се између апологије постојећег и умног истраживања и доживљавања света.

На овако бурно време одговор траже и наука и уметност, а пре свих политичка теорија државе чију су окосницу чиниле идеје либерализма, национализма и социјализма.

Научници и филозофи су били тада и раније у ситуацији да чине уступке, трпе убеђивања, да се опиру, нестају, да емигрирају у земље у којима је либералистичка традиција била јача од фанатизма. Можемо се подсетити — такву судбину су доживели Ајнштајн, Ферми, Келзен, Адорно, Радбрух. Они који нису одолели притиску, као Ленард, Бентиле, Хајдегер, ограничили су своја истраживања државном идеологијом и потребама, али уједно са тим, и срећом, јављају се тежње у радовима Блоха, Де Унамуна, Крочеа, Јасперса за хуманијим друштвом и државом.

Иако је стварала сопствену историју условљену специфичним приликама и околностима, и Југославија је носила јасне трагове овог неповољивог друштвено-историјског искуства, мада је и у научном и у културном стваралаштву заостајала за приликама у Европи тог времена. Ипак, Југославија је била богата значајним појединцима из области културе и науке, па и правне науке, међу којима, поред Слободана Јо-

* Вид, бр. 1—3/1986. „Анала“, рубрика „Факултетска хроника“.

вановића, Живојина Перића, Томе Живановића, Михајла Лановића, Ива Крбека, Станка Франка, Натка Катичића, Горазда Кушеја и других, име Борба Тасића заузима место резервисано за истинске горостасе, и то не само мерено стањем и достигнућима науке времена у којем је живео и стварао, већ и са становишта савремене науке.

У одређивању суштине права Тасић полази од анализе друштвеног живота и друштвених правила. Људи нужно живе у друштву у коме поред процеса сарадње постоје и процеси сукобљавања. Услед заједничког живота у друштву настаје међузависност његових чланова што доводи до стварања „инстинкта социјалности и солидарности“ — социјалне идеје. Солидарност је важна чињеница друштвеног живота која чини основ за објашњење друштвених правила, а може бити механичка и свесна. Чиниоци који нарушавају друштвене основе су пре свега психичка својства, као што је егоизам који доводи до недисциплине и, као значајнији, различити погледи о свету и друштву, њиховом уређењу. Како се у друштву у коме постоји подела рада појединци не могу понашати по својој слободној вољи, друштво им, да би обезбедило дисциплину и ред, мора наметати дужности правилима заснованим на принуди, која може бити различита: ауторитет неког лица, утицај јавног мњења, психичка принуда, физичка сила итд. Тасић развија научно коректну класификацију друштвених правила, сматрајући сваку класификацију релативном, али само разликовање сматра теоријски оправданим и потребним. Он не прихвата ни санкцију ни садржину правила као критеријум, већ у том смислу предлаже начин појављивања правила, за који се после анализе скривених елемената може закључити да обухвата субјекте који стварају друштвена правила, основ обавезности и средства којима се обезбеђује њихова примена. На основу њега Тасић разликује: 1. друштвена правила која изражавају „јавно мишљење“, „социјални морал“, „друштвено мњење у ширем смислу“ (морал, пристојност, такт, учтивост, конвенционалност) и 2. правила везана за организацију. Ову поделу даље развија, модификује и учвршћује, па тако сва правила дели на: 1. неорганизовано, дифузно, јавно мишљење, изражено у правилима на која људи пристају — а) из убеђења и б) због вере у ауторитет; 2. правила која обавезују без обзира на пристанак људи, спољним ауторитетом — а) обичај и б) правила везана за организацију. Иначе, право има различите стране или видове, па се може и мора проучавати као вредност, фактицитет (друштвени однос), логичан систем, културна појава итд. Многобројне ставове о суштини права, од нормативне свести до организације, изражене различитим дефиницијама, Тасић групише у неколико најчешћих у науци и врши њихову критичку анализу. То су, пре свега, дефиниције које изједначавају право са државом, а ову са физичком силом, затим оне које право одређују помоћу организације (вољне, принудне, независне и равноправне са државом или аутономне у оквиру ње) и, најзад, најшире дефиниције које право одређују као друштвену свест — друштвено спонтано право, чак интуитивно.

Тасић се опредељује за ширу дефиницију права, мада истиче да она није нужна, зато што се њом обухвата развој друштвених правила кроз историју, постепеност санкција и постојање правила организација независних и равноправних са државом, односно аутономних у оквиру ње. Право би тако обухватало сва правила у којима се изражава неки спо-

љашњи ауторитет. Наводећи *in summo* правила која право обухвата, Тасић их одређује и као правила везана за организацију. То су: 1. правила издата или призната од државе, 2. правила других друштвених организација, ужих или ширих од државе, и 3. правила заснована на уговорима или обичајима важећим пре или независно од државе и међу државама.

У сваком случају, када се право одређује као „специјална врста организовања друштвеног живота“, онда се важност организације не огледа само у одређивању појма права, већ као конкретан начин организовања одређује и садржину једног позитивног права, као и предмет правне науке.

По свом пореклу и суштини право је друштвено јер изражава социјалну идеју која поставља моралне захтеве. Тасић одређује социјалну идеју као захтев да људи своја права користе „водећи рачуна о другима, одржавајући односе слоге и мира, чинећи уступке другима, и која тражи од нас да право не злоупотребимо“. И у диференцираним, класним друштвима, постоји општа свест, јер постоје добра која чине темељ друштва, тако да потреба њихове одбране представља константу општег интереса и свести. У оквиру социјалне идеје, у зависности од тога шта се одређује као циљ или вредност коју правом треба заштитити (друштво или појединац), могућа су три типа права: универзалистички, индивидуалистички и солидаристички. Према Тасићевом мишљењу циљ права не може бити ни појединац, ни друштво, јер се налазе у нераскидивој, органској вези. Појединац је тако повезан са другим људима, да тек та повезаност, исказана у међузависности и солидарности, може бити циљ права. Тасић не каже да је то солидаристичко право, већ употребљава термин социјално право у два значења — спонтано настало или спонтано примљено у друштву, или право у којем је настало помирење индивидуалног и општег, друштвеног, право социјално по садржини. Без сумње, Тасићево социјално право је у основи право солидарности.

Као циљеви или вредности које право остварује или штити, у науци се најчешће помињу правда, стабилност, сигурност, ред и мир. Оне се међусобно не искључују, већ, напротив, преплићу, релативне су а не апсолутне. Под овим ограничењем Тасић се опредељује за мир као основну вредност, за који каже да представља форму, поступак мирног решавања сукоба, али да у исто време значи и морални захтев поштовања и поверења. Нарушавање мира може бити оправдано ако се то чини ради стварања неке нове вредности у друштву. Специфичне вредности за право нема, мисли Тасић, али право у сваком случају остварује ред и мир. Ред и мир представљају резултате правног регулисања, али у исто време средства за остварење неких виших вредности, као што су правда и правичност. Правда као „једнакост, пропорција, компензација“, „морални захтев да се сваком да његово“, представља критеријум по којем се врши расподела права и дужности у друштву. Правичност се не разликује начелно од правде и представља допунски извор позитивног права (тумачење на основу правичности). Идеал правде, формулисан у праву, прилагођава се животу и релативно остварује.

У случајевима сукоба државног права, права других друштвених организација и друштвеног права, правом треба сматрати она правила која садрже моралне елементе у себи и која се фактички извршавају,

чиме се потврђује да је право у суштини друштвено иако је везано за државу, како професор Тасић каже, као „доминантан фактор“.

На крају, према изложеним елементима, право се може дефинисати као скуп друштвених норми заснованих на свести друштвене средине (социјална идеја), које имају за циљ одржавање солидарности успостављањем реда и мира, заштићених санкцијама различитог интензитета.

Ни пригода, ни предвиђени обим излагања не дозвољавају да се из овог кратког приказа садржаја везаних за појам права изведе закључивање о њиховом значају и домету. Истичемо само да је професор Борбе Тасић свестраним проучавањем и уважавањем друштвене реалности и динамичне природе права, синтетичким повезивањем нормативизма, културализма и социологизма, створио нетрадиционалистичку, модерну, оригиналну теорију права у оквиру свог времена и за своје време, теорију од непроцењиве, временом и простором неусловљене вредности, дубоко прожету хуманизмом и жељом да се правом омогући, помогне и убрза развој друштва у коме ће човеку бити боље.